

U: *Slavska filologija*. Prilozi jubileju prof. em. Milenka Popovića, Željka Čelić, Tetyana Fuderer (ur.). Zagreb 2016: FF press, str. 144–154.

Branka Tafra

HOMONIMIJA – KROATISTIČKI KAMEN SMUTNJE

U članku će se preispitati obrada homonimije u udžbenicima i u lingvističkoj kroatističkoj literaturi te raspraviti o pojmovnim i terminološkim razlikama u njoj. Predložit će se jasniji kriteriji za definiranje homonimije. Jezikoslovci često homonimiju tumače preširoko, čak ju izjednačuju s homografijom, dok će se ovdje homonimiji pristupiti isključivo kao vrsti međuleksemskih izrazno-sadržajnih odnosa.

Ključne riječi: homonimija, polisemija, leksikologija, leksikografija

1. Uvod

Postoje u svakoj znanosti različiti pristupi istomu problemu, njegova različita obrada, ali je sve to prihvatljivo, dapače i poželjno sve dok se iznosi valjana argumentacija. Štetno je kad se na temelju krivih premisa donose krivi zaključci, pogotovo kad se oni ugrađuju u literaturu iz koje se uči jer se tako ne samo usvajaju tuđe pogrešne spoznaje nego se one i dalje šire. Posljedice mogu biti dalekosežne kao što je već pokazano na primjeru pogrešnoga učenja kategorije roda već od osnovne škole (Tafra 2007). O leksičko-semantičkim odnosima kao što su homonimija i sinonimija učenici vrlo rano stječu osnovno znanje, ali je pitanje na osnovi koje i kakve literature. U nas su se vodile predugo žestoke rasprave o pravopisnim razlikama, koje zapravo i nisu bile tako velike da bi se tolika silna energija trošila na njih, pogotovo što je pravopis ipak samo stvar dogovora, ali se ne vode rasprave, a pogotovo ne tako opsežne i dugotrajne kao o pravopisu, o gramatičkim i leksičkim podacima koji jednostavno nisu točni, a koji se umnožavaju u rječnicima i udžbenicima, da samo njih spomenemo jer se iz njih dobivaju podaci o jeziku i jer se iz njih uči. Jednom kad u priručnik ili udžbenik uđe neka gramatička odredba, ona se usvaja i teško ju je ispraviti. Primjerice, rječnici su počeli uz zbirne brojeve stavljati gramatičku odrednicu da su to nepromjenjive imenice: *četvero* br.

im. s. <neskl.> (ŠRHJ); *četvero* im s zb neskl (VRH). Sad će to postati činjenica, pogotovo što su svrstani u imenice i u sveučilišnim priručnicima (Marković 2012) iz kojih uče budući profesori hrvatskoga jezika. Čini se da je jedini razlog zašto su neke jezične jedinice proglašene imenicama mogućnost upotrebe rodovnoga pokazatelja: *ovaj* (*ova*, *ovo*). To dovodi do neke nove gramatike jer su (*ovo*) a 'slovo' i (*ovaj*) a 'glas' proglašene nesklonjivim imenicama, a tako i (*ovo*) *četvero*, (*ovo*) *petero*, (*ove*) *dvije* (usp. ŠRHJ, VRH). Pritom nitko nije imao na umu da se može reći i *ovo hm*, *ovo žnj*, *ovaj brrr*, *ovaj pH* i da bi po toj logici i to bile imenice, da se odjednom (gotovo preko noći) povećao broj nesklonjivih imenica (a dosad se od idioglotema spominjala usamljena imenica *doba*), da su morfološka (sklonidbeni tip za *dvoje*, *troje*, ali i nepromjenjivost) i sintaktička (slaganje u sintagmi) obilježja drugačija (*njih četvero*) od „normalnih“ imenica. U svim se gramatikama u odjeljku o brojevima nalaze riječi koje su određene kao imenice, pridjevi, prilozi ili čak prijedložni izrazi (*po dva*). Ako je riječ (npr. *dvojica*) imenica, onda se ona treba obrađivati u odjeljku o imenicama. U školskoj se literaturi nerijetko sreće odredba da su zbirne imenice množina, iako imenice, na primjer one na -*ad* imaju nulti nastavak, a ne jedan od triju nastavaka (*i*, *e*, *a*) za nominativ množine. Kad je pak riječ o leksiku i o odnosima u leksiku, također ne postoji suglasnost o mnogim osnovnim pojmovima.

Neki se leksikološki pojmovi usvajaju u osnovnoj školi, za četvrti gimnazije postoji i udžbenik o leksikologiji, što govori da je ta jezikoslovna disciplina ušla u obrazovanje, ali se već u definicijama nazire rastezljivost kriterija, primjerice, što su sinonimi ili antonimi. Ni podjela na vrste nije najsretnija jer jedan udžbenik dijeli antonime na komplementarne, binarne i obratne, a drugi na komplementarne, tj. binarne, i kontrarne, tj. stupnjevite. Postavlja se pitanje kako *binarni antonimi* mogu biti vrsta antonima kad je antonimijski odnos uvijek odnos ili-ili, odnosno kako se na natjecanjima iz hrvatskoga jezika može pojaviti besmisleni zadatak: „Zaokruži binarni antonimski par“ (Čubrić i dr. 2003: 138).

Ovdje ćemo se zadržati samo na homonimiji. Premda je literatura o tom leksičko-semantičkom odnosu prilično opsežna i premda se homonimijom znanstvenici već odavno bave, u domaćoj je kroatističkoj literaturi ona slabo obrađivana. Svrha ovoga rada

nije vraćanje toj temi i njezina temeljita obrada,¹ nego raspravljanje o tvrdnjama iznesenim u novijoj kroatističkoj literaturi i osvjetljavanje homonimije u hrvatskom jeziku iz različitih kutova kako bi se dobila jasnija slika o tom leksičkom odnosu. Ovdje će biti riječi samo o homonimiji u jednom jeziku, točnije u jednom idiomu, standardnom jeziku, a o odnosu leksičke izrazne podudarnosti među srodnim jezicima neće biti riječi jer je to tema sama za sebe.²

2. Stanje u kroatističkoj literaturi

Hrvatski obrazovani govornik uglavnom zna da su homonimi one tri riječi *kosa* koje se jednako pišu i izgovaraju, iako vjerojatno i ne zna što druge dvije *kose* ('oruđe' i 'strma strana') znače. I to je uglavnom sve. Želeći doznati nešto više iz priručnikâ, ostat će potpuno zbunjen jer neće doznati iz navedenih primjera što su zapravo homonimi. Definicija je jasna: „podudaranje na planu izraza dviju (ili više) riječi različitih na planu sadržaja“ (Popović i Trostinska 1988: 54), a onda se značenja leksema *mjesec* '12. dio godine' i 'satelit kojega planeta', *bas* 'glas', 'pjevač', 'instrument' ili glagol *dogledati* 'vidjeti što do kraja' i 'uvidjeti' proglase različitim leksemima (Samardžija 1989) kao da nema nikakve kohezije u njihovim značenjima. U tim trima primjerima homonimi bi nastali depolisemizacijom, što se inače vrlo rijetko događa, a što se ovdje nije dogodilo jer je semantička derivacija metaforizacijom i metonimizacijom prozirna. No, često se događa da se različite vrste riječi proglašavaju homonimima jer se zaboravlja da jezične jedinice koje nisu iste razine nisu usporedive. Ako pridjev i prilog, ili kanonski lik i oblik neke promjenjive riječi ne mogu biti sinonimi ili antonimi, logično je da ne mogu biti ni homonimi, ali se u literaturi homonimima proglašava, čini se, bilo kakva izrazna jednakost ili čak sličnost dviju riječi ili njihovih oblika. Nisu samo u pitanju homografi nego i homofoni te homoforme, kako je to široko zasnovao Šipka (1990). Na županijskim i državnim natjecanjima iz hrvatskoga jezika (Čubrić i dr. 2003: 135) jedno pitanje traži

---

¹ Uostalom, ni zadani opseg rada to ne dopušta. Stajališta o hominimiji koja sam iznijela u prvom radu (Tafrá 1986) nisam promijenila do danas, samo sam ih još dograđivala, npr. analizom granica homonimije s povijesnoga stajališta (Tafrá 2016).

² Naš se slavljénik bavio tom temom (Popović i Trostinska 1988, 1989), s razlogom, jer je sadržajna različitost, a izrazna podudarnost, bez obzira na njezin stupanj, velik problem u učenju srodnoga jezika. *Ovaj je članak moje skromno uzdarje za popudbinu prije otisnuća na dugo jezikoslovno putovanje: na satovima morfologije naučio me Profesor gramatički misliti.*

da se odredi vrsta homonima: a) *luk* – *luk*, b) *lada* (auto) – *Lada*, c) *pravo* – *pravo*, d) *grad* – *grad*, a nijedan od tih parova nisu homonimi. Slijedeći nastavni program i drugi priručnik (Hudeček i Mihaljević 2004: 94) traži u zadatku da se odredi vrsta homonima: *Jagoda* – *jagoda*, *otrovan* (plin) – *otrovan* (koji se otrovao), *lak* (za nokte) – *lak* (lagan). Međutim, od triju parova dva su primjeri za homografe (drugi i treći), dva za homofone (prvi i treći), ali među njima nema uopće homonima. Koliko se široko rastegnuo pojam homonimije, pokazuje najnoviji hrvatski jednojezični rječnik (VRH 2015: XIII): „Homonimni leksemi obilježeni su eksponentom iza natuknice: to su *homografi* (...) Različite vrste riječi, obično pridjev i prilog, također su obilježene eksponentom.“ Tako su obrojčane heterofonske natuknice (*razgledati*¹, *razgledati*²), različite vrste riječi (*gramatički*¹ prid, *gramatički*² pril), ali i homonimi (*konac*¹, *konac*²). Naime, natuknice nisu naglašene (podatak o naglasku nalazi se u gramatičkom bloku informacija), što je velik leksikografski nazadak s obzirom na današnji stupanj tehničkih mogućnosti, ali i na leksikološke spoznaje. U svakom slučaju bilo bi ispravnije u uvodu napisati da se obrojčavaju homografske natuknice, a ne proglašavati ih homonimima.

Jednako široko shvaćena je homonimija u transkripciji trojezičnoga *Blaga jezika slovinskoga* Jakova Mikalje (1651), prvoga hrvatskoga rječnika u kojem je hrvatski polazni jezik. Tako su u njem (Gabrić-Bagarić i dr. 2011) obrađene kao homonimi (obrojčane natuknice) riječi koje to nisu i koje je Mikalja razlikovao naglasno: *pàs* (*pàs* 'domaća životinja'), *pás* (*pàs* 'remeni'); *lùk* (*lùk* 'vrsta povrća'), *lúk* (*lúk* 'zaobljena naprava za izbacivanje strijela'). Naši su stari leksikografi gotovo redovito označivali naglaske na takvim parovima natuknica upravo zato da se raspozna njihova razlikovnost, a ne jednakost izraza.

Suvremeni rječnici ne mogu biti pokazatelji uzorne obrade homonima. Anić je nakon kritike prvoga izdanja (Tafra 1992), u kojem su bili obrojčani, primjerice, *bît* i *bît*, u ostalim izdanjima popravio obradu homonima. Šonje je bio manje uspješan u obradi pa dok Anić nije više obrojčavao *lùk* i *lúk*, Šonje jest, ali obojica imaju samo jednu natuknicu *kljûč*.

3. Pojmovna i terminološka zbrka

Za homonimiju nema dobre hrvatske istoznačnice koja bi bila u tvorbenoj paradigmi s nazivljem iz istoga semantičkoga polja: višeznačnost, istoznačnost, protuznačnost, bliskoznačnost ... Prevedenica bi bila *istoimenost*, koju predlažu Hudeček i Mihaljević (2009: 159), ali je to onomastički naziv (npr. više toponima naziva se Stari grad) koji asocira na ime, a ne na semantički odnos među leksemima. Za homonimiju, kako se tumači u kroatistici, odgovarao bi naziv *jednakoizraznost* jer se često homonimija svodi na homografiju. Slovenski jezikoslovci imaju *enakoizraznost* i *enakoizraznice* (Vidovič Muha 2000), ali je taj pojam mnogo širi od homonimije i homonima pa ni hrvatski naziv ne odgovara onomu što razumijevamo pod homonimijom. On je možda prikladan u nastavi jezika da se upozori učenike na razlikovanje i pravilno izgovaranje heterofonskih homograma³ kad se ne pišu naglasci kao što su primjeri *Gore gore gore gore*, *Ostala je kuma bez kuma* ili *Od sto glasa glasa čuti nije*. Naravno, to je važno i za sve one koji žive od govorenja u javnom komunikacijskom prostoru i koji bi trebali pravilno izgovarati te primjere, ali nema veze s leksikologijom. Ovdje zadržavamo nazive homonimija, homonimi, homonimnost i homonimičnost.⁴

Uz homonimiju je vezano nerazlikovanje pridjeva *isti* i *jednak*. Isto je samo ono što je identično samo sa sobom, a čim su dva entiteta, oni mogu biti samo jednaki, a ne isti. Prema tomu školska definicija (Čubrić 2005: 42) da su homonimi „riječi koje imaju isti izraz, a različit sadržaj“ nije točna jer svaki homonim ima svoj izraz i svoj sadržaj koji su usporedivi s izrazom i sadržajem drugoga homonima. Dakle, dva su leksema izrazno jednaka, a ne ista. Ako se kaže da homonimi imaju jednake izraze, to u hrvatskom standardnom jeziku razumijeva da su oni homofonski homografi pa *grad* (*grâd*) 'naseljeno mjesto' i *grad* (*grăd*) 'tuča' nikako ne mogu biti homonimi pisali naglasak ili ne pisali.

Još su neki jezikoslovni pojmovi o homonimiji ostali nejasni. Tako Rakić (2002–2003) lekseme *Popov* i *popov* smatra homonimima. Prezime je nastalo konverzijom (poimeničenjem pridjeva) i onimizacijom. Ne vidimo nijedan argument da bi riječi *Popov* i *popov* bile homonimi jer nisu usporedive ni na izraznoj ni na sadržajnoj razini: različite

---

³ O razlikovanju homografa i homograma (istopisnica i istoslovnica) usp. Tafra 2011. Naime, ne mogu se primjeri tipa *pèčēnje* i *pečēnje* proglašavati homografima (Hudeček i Mihaljević 2009: 164) kad su im napisani različiti prozodijski znakovi. Usp. i Knežević 1970.

⁴ O tome poslije.

su vrste riječi, u srpskom nemaju jednak izraz, ime nema leksičko značenje, a homonimija je izrazno-sadržajni odnos među leksemima. S druge strane Hudeček i Mihaljević (2009) jednak odnos (*bog – Bog, crnac – Crnac*) smatraju polisemijom samo zato što je veliko slovo posljedica konvencije, što je to dakle stvar pravopisa. Različite smo vrste riječi u samom početku isključili, a opća imenica i ime mogu biti usporedivi tek u slučajevima onimizacije (*višnja → Višnja*) i deonimizacije (*Tesla → tesla*), ali samo zbog tvorbene motivacije, pa kao što se među apelativima i onimima ne traže sinonimi, paronimi i antonimi, ne bi se trebali tražiti ni homonimi. Imena su poseban leksički sustav koji služi za identifikaciju izvanjezičnoga svijeta, što su stari leksikografi dobro osjećali stavljajući ih kao dodatak svojim rječnicima.

4. Što je homonimija

Teorijska je jezikoslovna literatura o leksičko-semantičkim odnosima pregolema pa je razumljivo što u njoj postoje vrlo različita stajališta o pojedinoj vrsti leksičko-semantičkih odnosa, pa i neka sporna. O leksičko-semantičkim odnosima može se govoriti samo ako su zadovoljena ova tri preduvjeta:

- a) isti leksičko-gramatički razred
- b) isti idiom
- c) isti vremenski presjek leksičkoga razvoja.

Ta su tri kriterija temeljna da bi leksemi uopće mogli biti kandidati da s drugima stupe u sinonimijske, homonimijske, paronimijske ili antonimijske odnose. Tek ako riječi zadovolje te kriterije, provjeravaju se kriteriji za pojedinu vrstu leksičko-semantičkoga odnosa. Za homonimiju su to jednaki izrazi (u hrvatskom to su homofonski homografi) i različiti sadržaji bez ijednoga zajedničkoga semantičkoga obilježja (nemaju nijedan integralni sem).⁵ Grafički bi to izgledalo ovako:

$$H = L_1, L_2 \dots L_n (F_i L_1 \equiv F_i L_2 \equiv \dots F_i L_n; G_i L_1 \equiv G_i L_2 \equiv \dots G_i L_n; S_s L_1 \neq S_s L_2 \neq \dots S_s L_n)$$

H = homonimija, L = leksem, F_i = fonemska identičnost, G_i = grafemska identičnost, S_s = semantička struktura

---

⁵ Jednako, ali drugim riječima rečeno, „homonimija je mogućnost postojanja semantički diverznog odnosa u formalno istom morfološkom sastavu na isti način morfološki uobličenom“ (Gortan-Premk 1984: 12).

Homonimnost je svojstvo dvaju ili više leksema da u jeziku kao sustavu mogu ostvariti semantički odnos isključivosti uz uvjet da imaju jednak fonemski i prozodemski slijed i odvojene semantičke strukture, dok je homonimičnost ostvaraj toga odnosa u govoru kao ostvaraju jezika. Osnovna je pretpostavka za ostvarivanje bilo kojega leksičko-semantičkoga odnosa, pa tako i homonimijskoga, pripadnost istoj vrsti riječi. Stoga leksemi tipa *spòr* im i *spòr* prid nisu homonimi, oni su samo homografi, a pismo nije jezik i ne može biti jedini kriterij. Homonimi nisu ni riječi iz dvaju razdoblja, arhaizam i standardnojezična riječ: *brod* ('gaz, prijelaz preko vode') i *brod* ('plovilo'), a nisu ni kanonski lik riječi i oblik promjenjive riječi, npr. *dòbro* im, *dòbro* pridj s i *dòbro* pril, *mòći* gl, *mòći* im ž mn kao što stoji u literaturi (Samardžija 1989). O homonimiji se može govoriti i na gramatičkoj razini, a ne samo na leksičkoj, ali se u oba slučaja ne smije izjednačivati s homografijom, koja je samo uvjet za njezino ostvarivanje. Upravo je gramatička homonimija bila razlog da se predloži, uz pridjevnu sklonidbu, i nulta imenična sklonidba (Tafra 2005). Naime, obično se kaže da su imenice tipa *Ines* nepromjenjive, ali su one promjenjive jer imaju kategoriju padeža (*s Ines, o Ines*), samo imaju jednake padežne nastavke: $\emptyset$. Nulti je nastavak u svih sedam padeža, izraz je jednak, a sadržaj je različit. Stoga je neispravna i gramatička formulacija da imenice muškoga roda koje znače živo imaju akuzativ jednine jednak genitivu, a ispravno je da je nastavak u akuzativu jednine jednak nastavku u genitivu jednine u imenica muškoga roda sklonidbe *a*. Akuzativ i genitiv imaju različita gramatička značenja, a samo su izrazno izjednačeni, homonimični su jednako kao što je homonimično svih sedam padeža u imenice *Ines*.

Za leksičko-semantičke odnose u jeziku trebaju se odrediti kriteriji prema kojima dva leksema ili jesu ili nisu homonimi, sinonimi, antonimi itd. Iako su “поиски 'критериев' дѣя распознаванія различных языковых объектов ... красноречивее, чем что-либо другое” (Апресјан 1995: 184), kriteriji su nužni da bi se uopće mogle odrediti granice “jezičnih objekata” (riječi, rečenica, homonima, frazema itd.). Pri određivanju granica ključnu ulogu ima semantička jezgra svakoga leksema, s tim da njegova semantička periferija u aktualnoj semantičkoj realizaciji može unijeti određenu razliku s obzirom na druge lekseme s kojima je u nekom semantičkom odnosu. Kriterije za homonime jednostavnije je odrediti nego za sinonime jer su homonimi isključivi u

kontekstu, dok je zamjenjivost sinonima osnova njihove razredbe i glavni predmet sporenja jezikoslovaca. Unatoč tomu ostat će vječni problem razgraničavanje homonimije od polisemije, o kojem se jako dugo i mnogo raspravlja. Budući da semantički kriterij nije pouzdan zbog nemogućnosti isključenja subjektivnosti, predložen je hominimni test (Tafra 1995): potencijalni se homonimi zamijene sinonimima i supstituiraju u istu rečenicu; provjeri se njihova sintagmatska spojivost (trebala bi biti različita); provjeri se njihova tvorbena porodica (homonimi pripadaju različitim tvorbenim porodicama); provjere se prijevodni ekvivalenti u više jezika. Testovi su pokazali da homonimi pripadaju različitim semantičkim, sintaktičkim i tvorbenim nizovima, ali je zaključeno da nijedan od njih nije dovoljan da potvrdi postojanje homonimijskoga odnosa. Taj su zaključak autorice Hudeček i Mihaljević (2009: 171) potpuno zanemarile zaključivši da su predloženi testovi „nevaljani“. Budući da one smatraju da „nedvojbeno homonimne natuknice također imaju integralne semove“ (str. 170), nema valjanih kriterija po kojima bi se sinkronijskim metodama mogle razgraničiti polisemija i homonimija. Ostaje pouzdan samo etimološki kriterij koji metodološki nije ispravan, iako može pomoći u razgraničavanju. Svakako bi pri razgraničavanju trebalo istodobno gledati i na izraz i na sadržaj. Kad je riječ o izrazu, treba imati na umu da je leksem riječ u ukupnosti svojih oblika i značenja, a kad je riječ o sadržaju, da je semantička struktura slična tvorbenoj – uvijek postoji motivacija za novo značenje kao i u nastanku tvorenice. Da se samo usporedilo šest značenja u rječničkom članku pod natuknicom *list*, koja se nalaze u Šonje, vidjelo bi se, bez ulaženja u etimologiju, da samo jedno, ono anatomsko nema semantičko obilježje 'plosnat'. Upravo plosnatost lista na drvetu motiviralo je asocijacijom po sličnosti imenovanje i lista papira, i lista tijesta, zlata ..., ali i ribe. Išlo se dalje te se zaključilo da list papira više nema nikakve veze s listom na drvetu pa bi se ta dva značenja mogla pripisati dvjema riječima. Da se polisemija tako lako raspada, kako depolisemizaciju shvaćaju neki jezikoslovci upravo na primjeru *list* (Samardžija 1989, Čubrić 2005), broj bi se riječi jako brzo povećavao.

Poznati su putovi nastanka homonimije, a među njima se nerijetko spominje i konverzija. Iako mnogi jezikoslovci konverziju smatraju glavnim načinom nastanka homonimije (Ahmanova 1957, Kotelnik 1982, Lakova 1995, u: Tafra 1998), smatramo da riječi nastale konverzijom ne mogu biti homonimi jer one pripadaju različitim

leksičko-gramatičkim razredima, jer imaju zajednička semantička obilježja koja uvijek postoje između motivirajuće i motivirane riječi i jer ih ne vežu paradigmatički odnosi. Riječ koja nastaje konverzijom ima s osnovnom riječju najmanje jedan integralni sem, koji je uvjet za konverziju, ali je osnovna prepreka za uspostavu homonimijskih odnosa, koji se zasnivaju na semantičkoj nedodirljivosti. I kod konverzije i kod homonimije riječ je o homografima⁶ i o nezamjenjivosti u istom kontekstu, samo u prvom slučaju one pripadaju dvjema vrstama riječi i značenjski se preklapaju, a u drugom one pripadaju istoj vrsti riječi i značenjski se ne dodiruju.

Kao i kod sinonimije, nerijetko se govori o pravim (punim) i nepravim (djelomičnim) homonimima, potpunim i nepotpunim, o homonimima u užem i širem značenju i slično.⁷ Takav pristup ostavlja previše pitanja i dvojbi, pogotovo što ni u drugim znanostima slične razredbe ne postoje. Iz grafičkoga je prikaza jasno da nema sličnosti ni na planu izraza ni na planu sadržaja pa odnos dvaju leksema ne može biti potpun ili nepotpun. U svim razredbama uvijek postoje rubni primjeri. Za neka odstupanja od prototipnih primjera moguće je primijeniti postupak neutralizacije. Primjerice, različita se rekcija u glagola *koristiti se* (čime) i *upotrebljavati* (što) može neutralizirati i reći da su ta dva glagola sinonimi. Jednako tako rus. *mam*¹ 'završni potez u šahu', *mam*² 'prostirka, hasura', *mam*³ 'gruba psotka' mogu se smatrati homonimima iako im svi aloleksi nisu jednaki jer prva imenica nema množinu, što se može neutralizirati. Dok u hrvatskom *luk* i *luk* nisu homonimi jer zbog naglasne razlike nemaju jednake izraze, u ruskom jesu ako primijenimo neutralizaciju na formalne razlike. Naime, *лук* 'vrsta povrća' nema množinu, a *лук* 'vrsta staroga oružja' ima. Dosljedna primjena nekad neće biti moguća iz različitih razloga bilo na izraznom bilo na sadržajnom planu, kao što je postojanje naglasnih dubleta, nesuglasnost oko gramatičkih kategorija itd. Primjerice, među homonime obično se svrstavaju imenice *bôr* bot i *bôr* kem. Hudeček i Mihaljević (2009: 164) s pravom primjećuju da je sporan taj par jer im se naglasci razlikuju u kosim padežima i jer kemijski naziv nema množinu. Pritom ne uočavaju da ni botanički naziv

---

⁶ Odstupanje u primjerima kao što je *sljedeći* i *sljedeći* može se zanemariti jer je grafem za stari jat mogao biti i drugi, npr. *ě*, pa se homografija ne bi narušila.

⁷ Šipka (1990: 32) razlikuje četiri tipa homonimije: punu homonimiju, homoformiju, homografiju i homotoniju. Smatramo da je o trima zadnjim ispravnije govoriti kao o uvjetima da bi neki leksemi mogli biti homonimi, a ne o vrstama. Šipkino je gledište nastalo na osnovi sličnih gledišta u svjetskoj leksikološkoj literaturi.

(rod *Pinus*) također nema množinu, ali množinu ima ta imenica u drugom značenju koje ona ima u općem jeziku. Takve bi se rasprave trebale voditi među jezikoslovcima, ali bi u praksi, u rječnicima natuknice kojima je kanonski lik jednak i većina oblika jednaka trebale biti obrojčane da ne zbunjuju svoje uporabnike. Tako se homonimima ne bi smatrali glagoli *biti* (*bijem*) i *biti* (*jesam*), ali bi se danas u rječnicima hrvatskoga standardnoga jezika *sûd*¹ 1. 'sudište', 2. 'mišljenje' i *sûd*² 'posuda', *lûg*¹ 'šumarak' i *lûg*² 'pepeo' mogli smatrati homonimima. Ako bi se inzistiralo da i svi leksi moraju imati jednake izraze da bi dva leksema bila homonimi, onda ti parovi ne bi zadovoljili taj kriterij jer svi padežni oblici nemaju jednake naglaske (G jd. *sûda* i *sûda*). Smatramo da se te male razlike mogu neutralizirati i da se u rječnicima te natuknice mogu obrojčati kao što treba obrojčati i druge homonime. Ima još jedan razlog. Ako se u rječnicima i pišu naglasci, ne navode se u svima kosi padeži pa bi u jednom te natuknice bile obrojčane, a u drugom ne bi bile. Tako je to u standardnom jeziku, ali ne znači da je i u dijalektima. Čakavski govori čuvaju stariji naglasni sustav te su u njima i kanonski likovi heterofoni: *sûd* i *sûd* te *lûg* i *lûg*.

Najlakše je odrediti homonime kad je riječ o posuđenicama koje se slučajno izrazno podudaraju s domaćim riječima ili su došle iz različitih jezika jer je odmah jasno da su različita porijekla pa neće biti u pitanju polisemija. Međutim, homonimija može nastati povijesnim procesom raspada polisemije. Rezultat je depolisemizacije dvovrstan:

- a) depolisemizacija = homonimizacija (*partija*¹ 'stranka', *partija*² 'dio neke cjeline')
- b) depolisemizacija ≠ homonimizacija (*pečēnje* i *pečēnje*, *kràvetina* i *kravětina*).

U prvom se slučaju kidaju semantičke veze između dvaju značenja i svaka riječ ulazi u drugu tvorbenu porodicu te se stoga mogu smatrati homonimima. U drugom slučaju akcent je odigrao ulogu tvorbenoga sredstva pa su od glagolske imenice nastala dva leksema koji znače radnju i rezultat te radnje, a u drugom primjeru razjednačivanjem je augmentativa išlo po liniji neživo : živo pa *kràvetina* znači 'kavljeno meso', a *kravětina* pejorativno 'žena'.

Subjektivnosti pri određivanju je li se u nekom slučaju raspala polisemija ili nije uvijek će biti. Hudeček i Mihaljević (2009) otvorile su još jedan krug pitanja koja će izazivati sporenja. Homonimi u hrvatskom jeziku mogu nastati u tvorbi kad dvije

motivirajuće riječi dadu dvije tvorenice jednaka izraza (*jarčić¹ < jarak, jarčić² < jarac*). I to nije sporno. No, autorice svaki primjer takvih tvorenica automatski smatraju homonimima jer su različite tvorbene osnove makar među njima postojala semantička kohezija. Dopuštanjem da se homonimi mogu djelomice značenjski podudarati, odnosno da mogu imati koji zajednički sem poništavaju najvažniju granicu između homonimije i polisemije, ali i višestruku motivaciju u nastanku riječi. Među primjerima se nalaze *crvenjenje¹ < crveniti i crvenjenje² < crvenjeti te bljěsnuti¹ < bljěštati i bljěsnuti² < bljěskati*. Značenja 'jako zasjati' (*Sunce je bljesnulo.*) i 'pojaviti se u obliku bljeska' (*Munja je bljesnula.*) pripadaju istoj semantičkoj strukturi da to ne treba ni dokazivati. Postoji simetričan odnos derivatema i leksema, kad od jedne osnovne riječi nastane jedna tvorenica, jedan leksem, kao što je *kuća > kućica; jarak > jarčić¹, jarac > jarčić²*, ali postoji i asimetričan odnos kad jednomu leksemu odgovara više tvorenica, i obratno, npr. *crveniti > crvenjenje, crvenjeti > crvenjenje; zvonu > zvonar, zvoniti > zvonar; brod > brodar, brodariti > brodar; konj > konjetina → kònjetina, konjětina*. Leksemi *crvenjenje, zvonar, brodar* višeznačnice su koje su nastale višestrukom motivacijom (Taфра 2014a). Višestruka je motivacija odavno tema jezikoslovnih radova. Još je Babić (1986) o njoj pisao pa je naveo nekoliko primjera, npr. *brijač > brijačnica* 'prostorija u kojoj radi brijač', *brijati > brijačnica* 'prostorija u kojoj se brije'. Budući da se Hudeček i Mihaljević (2009) drže tvorbenoga kriterija, postojale bi dvije riječi *brijačnica*, dvije riječi *brodar* ('koji pravi brodove' i 'koji brodi, plovi') ili čak četiri riječi *ledolomac* (Taфра 2014b). Asimetričnost se u jeziku često pojavljuje kao posljedica složenih odnosa gramatike i semantike. Uzimajući u obzir njihovu čvrstu isprepletenosti, ne smije se ispustiti iz vida da osim leksičke višeznačnosti postoji i gramatička (u što je uključena i tvorbeni).

5. Mjesto zaključka

Homonimija je izazovna tema ponajprije leksikolozima s teorijskoga, ali i leksikografima s praktičnoga stajališta jer se prvo s njom susreću kad treba odlučiti hoće li neka značenja obraditi u jednom ili u dvama rječničkim člancima. Homonimija je vrsta leksičko-semantičkoga paradigmatskoga odnosa i uglavnom u kontekstu ne stvara probleme. Jezik se često i sam pobrine da izbjegne homonimijski konflikt, a ako i postoji mogućnost za nj, kontekst ga rješava. Iako je jezična univerzalija, homonimija nije česta

kao što su česti drugi paradigmatički leksički odnosi. Sama definicija nije toliko sporna koliko su sporni primjeri homonimnih parova. Iako se homonimija definira kao međuleksemski izrazno-sadržajni odnos, iako su ti pojmovi (leksem, izraz, sadržaj) jasni, ili bi barem trebali biti jasni, ona je i dalje kroatistički kamen smutnje. S jedne strane brka se jezična (leksička) i nejezična (slovopisna i pravopisna) razina, pripadnost različitim vrstama riječi, kanonski lik i oblik riječi, a s druge strane zaboravlja se da je naglasak razlikovno sredstvo u hrvatskom jeziku te da *pàs* i *pâs* nisu ni u kakvu leksičko-semantičkom odnosu. Didaktički su zgodni primjeri kao što je *Gore gore gore gore* ili prepoznavanje koliko se riječi krije iza *kuma* ili *pile*, ali ti primjeri nemaju veze s homonimijom. Definiranje homonimije zapravo najvažnije je za leksikografiju jer homonimi u rječniku trebaju biti obrojčani. Upravo se po razgraničavanju homonimije i polisemije ogleda vrsnoća rječnika.

LITERATURA

- Anić: Vladimir Anić (1998). *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- Апресјан 1995: Ю. Д. Апресјан. *Интегралноје описанје језика и системнај лексикогрaфија*. Москва: Школа “Језики руској културе”.
- Babić, Stjepan (1986). *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku. Nacrt za gramatiku*. Zagreb: JAZU – Globus.
- Čubrić, Marina (2005). *Učimo hrvatski*, 4. Zagreb: Školska knjiga.
- Čubrić, Marina, Ivanka Dlaka, Marica Kurtak (2003). *1001 pitanje iz hrvatskoga jezika sa županijskih i državnih natjecanja*. Zagreb: Školska knjiga.
- Gabrić-Bagarić, Darija, Marijana Horvat, Ivana Lovrić Jović, Sanja Perić Gavrančić (2011). *Jakov Mikalja. Blago jezika slovenskoga (1649./1651.)*. Transkripcija i leksikografska interpretacija. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Hudeček, Lana, Milica Mihaljević (2004). *Hrvatski na maturi i razredbenom ispitu*. Zagreb: Profil.
- Hudeček, Lana, Milica Mihaljević (2009). Homonimija kao leksikografski problem. *Rasprave IHJJ* 35: 159–186.
- Gortan-Premk 1997: Даринка Гортан-Премк (1997). *Полисемија и организација лексичког система у српскоме језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Knežević, Anton (1970). *Homophone und Homogramme in der Schriftsprache der Kroaten und Serben*. Meisenheim am Glan: Hain.
- Marković, Ivan (2012). *Uvod u jezičnu morfologiju*. Zagreb: Disput.
- Popović, Milenko, Raisa I. Trostinska (1988). O međujezičnoj hrvatskosrpsko-ruskoj homonimiji. *Radovi Zavoda za slavensku filologiju* 23: 53–62.

- Popović, Milenko, Raisa I. Trostinska (1989). O međujezičnoj hrvatskosrpsko-ukrajinskoj homonimiji. *Radovi Zavoda za slavensku filologiju* 24: 71–80.
- Rakić 2002–2003: Станислав Ракић (2002–2003). O problemu конверзије придева у именице. *Нау језик XXXIV* (3–4): 195–208.
- Šonje: Jure Šonje (ur.) (2000). *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Leksikografski zavod – Školska knjiga.
- Samardžija, Marko (1989). Homonimi u hrvatskom književnom jeziku. *Radovi Zavoda za slavensku filologiju* 24: 1–70.
- Šipka, Danko (1990). *Leksička homonimija*. Sarajevo: Institut za jezik.
- ŠRHJ: Dunja Brozović Rončević (glav. ur.) (2012). *Školski rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovje – Školska knjiga.
- Tafra, Branka (1986). Razgraničavanje homonimije i polisemije (leksikološki i leksikografski problem). *Filologija* 14: 381–393.
- Tafra, Branka (1992). Crtice o Anićevu rječniku. *Jezik* 39 (4): 112–119.
- Tafra, Branka (1998). Konverzija kao gramatički i leksikografski problem. *Filologija* 30–31: 349–361.
- Tafra, Branka (2005). *Od riječi do rječnika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Tafra, Branka (2007). Rod i broj ispočetka. *Filologija* 49: 211–233.
- Tafra, Branka (2011). Istopisnice i istoslovnice u hrvatskom jeziku. *Slavenski jezici u usporedbi s hrvatskim* II. Dubravka Sesar (ur.). Zagreb: FF press, 173–179.
- Tafra 2012: Бранка Тафра (2012). Что в хорватской лексикографии является заглавным словом. У: I. С. Гнатюк (ur.). *Українська і слов'янська тлумачна та перекладна лексикографія*. Леонідові Сидорович Паламарчукові. Київ: Інститут української мови НАН України, 391–416.
- Tafra, Branka (2014a). Derivatem i leksem. *Suvremena lingvistika* 40 (77): 77–90.
- Tafra, Branka (2014b). Matoš i ledolomac na maturi. *Jezik* 61 (1–2): 14–25.
- Tafra, Branka (2016). Leksičko-semantički odnosi u hrvatskom jeziku iz dijakronijske perspektive. Moskva (u tisku).
- Vidovič Muha, Ada (2000). *Slovensko leksikalno pomenoslovje: govorica slovarja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- VRH: Ljiljana Jojić (glav. ur.) (2015). *Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Zgusta, Ladislav (1991). *Priručnik leksikografije*. Preveo Danko Šipka. Sarajevo: Svjetlost.

Homonymy – A Stumbling Block of Croatian Philology

The article discusses mistakes in presenting homonyms in textbooks and in linguistic literature on Croatian philology, as well as differences in terms and terminology present in them. Three key criteria enabling lexemes to become candidates for homonyms are provided: the same part of speech, the same variety and the same time period. Linguistics tends to interpret homonymy too

broadly, some even consider it to be identical with homography, whereas the definition of homonymy provided in this article narrows the term down.

Keywords: homonymy, polysemy, lexicology, lexicography